

# ÖZBEK HALK EDEBİYATI ÖRNEKLERİNDEN BİR METİN: Nevruz-ı ‘Ālem-niᅡ Beyānı

Feryal Korkmaz\*

## Özet

Bu çalışmada Özbek halk edebiyatı ürünlerinden birisi olan *Nevruz-ı ‘ālem-niᅡ beyānı* adlı metnin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine çevirisi ve sözlüğü yer almaktadır. Arap harfleri ile yazılmış olan metnin ne zaman ve kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Ancak metin Çağataycanın önemli bir özelliği olan ek uyumsuzluğunun Özbekçede de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

**Anahtar Kelimeler:** Dil uyumsuzluğu, Türk lehçeleri, Özbekçe, Çağatayca

## A Text From Uzbek Folk Literature :

**Abstract:** In this study a text that named *Nevruz-ı ‘ālem-niᅡ beyānı* from Uzbek folk literature translated to Turkey Turkish with a glossary. There were no information about the writer and the time when it was written. The main property of text is that shows the disharmony on affix in Uzbek language.

**Key words:** Palatal disharmony, Turkish dialects, Uzbekish, Chagatai language.

---

\* Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fkorkmaz@istanbul.edu.tr

## 1. GİRİŞ

Doğu toplumlarında, özellikle de Türk kavimleri tarafından her yıl 21 Mart'ta kutlanan, 12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Melikşah'ın Celalî Takviminde yıl başı olarak belirlenen Divanu Lugati't-Türk'te ilkbaharın gelişi olarak tanımlanan Nevruz<sup>1</sup>, Türk kültür tarihinin önemli günlerinden biridir. Astrolojiye göre yedi iklim, yedi gün, yedi gezegen arasında bir etkileşim vardır.<sup>2</sup> Dünyanın yedi bölgeye ayrılması, dünya olaylarının göklere bağlanması Babil'de, Eski Yunan'da, Zerdüş İnan'da, Mısır'da ve Hint'te var olan bir inanıştır.<sup>3</sup>

Tarihî dönemlerde nevrüz gününün, kültürel bir anlayışın ötesine geçerek gelecekle ilgili planlamaların yapılmasına da etki eden bir zaman dilimi hâlinde algılandığını söyleyebiliriz. Bu günün gelenekselleşerek bahar bayramı özelliği kazanmasını bir anlamda, Nevruz'un hayatın sürekliliği içinde yeri olmasına bağlamak mümkündür. Üzerinde çalıştığımız metnin muhtevası da bu durumu gösterir niteliktedir. Metinde Nevruz'un sırasıyla haftanın yedi gününe rastlaması hâlinde o yılın hangi yıldızların etkisi altında kalacağı ve bu yıldızların tesiriyle iklimin, ürünlerin ve insanların durumlarının nasıl olacağı konusunda tahminler yapılmaktadır.

Metin, dil özellikleri bakımından Özbek halk edebiyatı ürünlerinden biri sayılabilir. Çalıştığımız metin, saman kâğıda taş basması olarak basılan "Tabir-nâme-i Yusuf 'Aleyhi's- Selâm" adlı 48 sayfalık bir mecmuanın içinde yer almaktadır.<sup>4</sup> Taşkent'te "Turkestanskiy Kur'yer" gazetesi matbaasında basılan bu tarihsiz mecmuada, dört metin bulunmaktadır:

1. Ta'bir-nâme (1-11)<sup>5</sup>
2. Öydin öyge köçmekni beyanı (11-16)<sup>6</sup>

\*

<sup>1</sup> Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi I*, TDK Yayınları, Ankara 1998, s.347.

<sup>2</sup> Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.216.

<sup>3</sup> "Astroloji", *Meydan Larousse I*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1985, s.746-747.

<sup>4</sup> Reşid Rahmeti Arat, "Öydin Öyge Köçmek-ni Beyanı", *TDAY Belleten 1982- 1983*. (Sunuş yazısı: Osman Fikri Sertkaya, s. 2.)

<sup>5</sup> Tören, Hatice, "Tabir- Nâme", *Türkiyat Mecmuası*, c.XX, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul 1997, s. 415.

<sup>6</sup> Reşid Rahmeti Arat, agm. , s. 3-28.

3. Tıb- nâme-i Türkî (16-37 ve 42-48) <sup>7</sup>
4. Nevrûz-ı 'âlemniñg beyânı (38-41) <sup>8</sup>

### 1.1 Ek Uyumsuzluğu ve Metindeki Örnekleri

Genel Türkçenin belirgin fonetik özelliklerinden birinin kalınlık-incelik uyumu (dil uyumu) olduğu bilinmektedir. Ancak Batı Türkçesi dışındaki sahalarla ait metinlerde bazı eklerin kalınlık-incelik uyumuna aykırı bir şekilde kullanıldığı örnekler rastlanmaktadır. Çağataycada görülen Arapça ve Farsça sözcüklere yaygın olarak kalın ünlülük ek getirme eğilimi Türkçe sözcüklere de yansımış ve böylece Türkçe sözcüklerde kök-gövde ile ek arasında bir uyumsuzluğa sebep olmuştur. Bu uyumsuzluk Harezmi ve Kıpçak sahası metinlerinde de görülmekle beraber onların hiçbirinde Çağatay yazı dilindeki kadar yaygınlaşmamıştır.

J. Eckmann'ın belirttiğine göre, Türkçe kelimelerin dil uyumuna esas bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yazmalarda bu kuralı bozan örnekler de rastlanmaktadır.<sup>9</sup> İnce sıradan kelimelere kalın sıradan ek, kalın sıradan kelimelere ince sıradan eklerin getirilmesinin geç devir metinlerinde daha sık rastlanan bir durum olduğunu söyleyen J. Eckmann, bu olayı şehirlerde konuşulan Özbekçenin tesirine bağlar. Ona göre uyumsuzluk yabancı kelimelerin kalın telaffuz edilmesinden kaynaklanmaktadır.<sup>10</sup> Ayrıca, Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerde kalın ünlülük eklerin sıklıkla kullanıldığı, bu sebeple de uyumsuzluk ortaya çıktığı görülmektedir.<sup>11</sup>

Doğu Türkçesinde bu meseleyi inceleyen Kemal Eraslan ise "Ek uyumsuzluğunda imla istikrarsızlığı ve tereddütlü telaffuz durumunun mevcudiyeti düşünülebilir." diyerek yabancı kelimelerde ortaya çıkan ek

<sup>7</sup> Osman Fikri Sertkaya, "Özbekçe Tıb-nâme-i Türkî", *1. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul 17-19 Şubat 1988*, Ankara 1992, s. 163.

<sup>8</sup> Mecmuanın 38-41. sayfalarında bulunan metin Prof. Dr. Osman F. Sertkaya tarafından Yard. Doç. Dr. Hatice Tören'e verilmiş, bana da ondan intikal etmiştir. Kendilerine teşekkür ederim.

<sup>9</sup> János Eckmann, "Küçük Çağatay Grameri", *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Haz: O. F. Sertkaya), TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 113.

<sup>10</sup> A.y.

<sup>11</sup> János Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, (Terc.: Günay Karaağaç), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988, s. 12.

uyumsuzluğunun zamanla Türkçe kelimelere de teşmil edilmiş olduğunu belirtir.<sup>12</sup>

Buna göre, Çağataycada yaygın bir şekilde görülen ek uyumsuzluğu, onun tabii bir devamı olan Özbekçenin de önemli fonetik özelliklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Çalıştığımız metinde de bu özelliği taşıyan örnekler bulunmaktadır.<sup>13</sup> Bunlar, bünyesinde art damak *k* ve ön damak *k* sesi bulduran ekleri almış kelimelerdir. Benzer yapıdaki kelimelerde, elbette uyuma bağlı kullanımlar da vardır. Buradan anlaşıldığına göre, dil uyumsuzluğu örneklerine Özbek Türkçesinin her alanında rastlandığını söylemek mümkündür. Söz konusu örnekler ayrı bir liste hâlinde aşağıda verilmiştir. Çalışmamız çeviriyazılı metin, Türkiye Türkçesine aktarma ve metnin sözlüğünden oluşmaktadır.

*Kalın ünlülü kök ve gövdelerin ince ünlülü eklerle birleştiği şekiller:*

āftābge (38/4)	saqlagey (41/4)
çoŋlarge (39/3)	şalāhge (39/17, 40/10)
kılgey (40/11)	şifātge (38/5)
manşibdārlik (39/4)	zirā' atlarge (39/5)
naşibdārlarge (39/3)	Zuḥalge (40/13)

*İnce ünlülü kök ve gövdelerin kalın ünlülü eklerle birleştiği şekiller:*

birbirleriġa (39/10)	kilġay (39/17, 40/10)
Müşteriġa (40/3)	

Bu örneklerde -*GAy* ekinin kalın ünlülü köke ince ünlülü (*kıl-gey*), ince ünlülü köke ise kalın ünlülü (*kil-ġay*) şeklinin gelmesi, ekin tek şekilli olmadığı

<sup>12</sup> Kemal Eraslan, "Doġu Türkçesinde Ek Uyumsuzluġuna Dair", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII, 1970, s. 115. (Ancak Eraslan, *bol-mak*, *bol-mek* gibi ikili şekillerin telaffuzla ilgili olmayıp istinsah meselesi olduğunu ifade eder.)

<sup>13</sup> Mecmuadaki diġer metinlerde de aynı şekilde uyumsuzluk örnekleri bulunmaktadır: *baġlangen*, *aldurmek*, *viücüdge*, *üstiġa*, *öyġa* vb. (Reşid Rahmeti Arat, Aġm., s. 4)

hâlde kelimelere uyumsuz gelmesi bakımından dikkat çekicidir. Metindeki *hünrîzlik* (39/16) kelimesinde ekin uyumlu olup olmadığını yazıdan çıkarmak mümkün değildir, çünkü *rîz* hecesinde bir kalınlaşma olduğu düşünülebilir. *kaht-çilik* (40/14) kelimesinde ise +*çi* ekinin kök hecesiyle uyumlu olması hâlinde, +*lik* ekinin uyumsuz geldiğini, aksi durumda ise +*çi* ekinin kök hecesine göre uyumsuz olduğunu söyleyebiliriz.

## 2. METİN

[38] (1) Nevrüz-ı ‘âlem-niñg beyanı

(2) Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

(3) İbn Tirmîzî rivâyet kıllurlar kim eger nevrüz-ı ‘âlem yekşenbe bolsa (4) Āftâbge ta‘alluḡdur<sup>14</sup>. Ol yıl kiñgerülük bolğay. Aşlâ (5) şîfâtge râst kilmegey, ni‘metler bisyâr bolğay. (6) Hûş tıyūr cümle ‘âciz, mūr bisyâr bolğay. Halk (7) arasında muḥâlefetçilik bisyâr bolğay. Hâlâyıḡ (8) niñ naşîbesi kiñgerü, hōş-hâllıḡ bolğay, ammâ (9) zirâ‘atnıñ köki hūb bolğay, ammâ bu yılda fâyide (10) hūb bolğay, velîkin hâlâyıḡ arasında vebâ bolğay. Vallâhü (11) a‘lem.

Eger nevrüz-ı ‘âlem düşenbe bolsa ḡamerge ta‘alluḡdur. [39] (1) Ol yılda hem ni‘met kiñgerülük bolğay, ḡar ve yamğur (2) bisyâr yaḡğay. Bu yılda za‘iflerniñ aḡvâli hūb (3) bolğay, ammâ çoñḡlarge, naşîbdârlarge bisyâr (4) manşîbdârlık bolğaylar, zirâ‘atlar miyâne (5) bolğay. Zirâ‘atlarge âfet tüşkey, ammâ taḡlarnı<sup>15</sup> (6) zirâ‘atı hūb bolğay, ammâ künce ve zaḡîr miyâne bolur, giyâhlar (7) bisyâr öngey, ammâ bu yılda sevdagerçilikden<sup>16</sup> menfa‘at (8) bisyâr bolğay. Vallâhü a‘lem.

Eger nevrüz-ı ‘âlem seşenbe (9) bolsa bu yılda hem ni‘met köp bolğay, narḡ erzân (10) bolğay, giyâh bisyâr bolğay, ammâ hâlâyıḡlar birbirleriḡa bî-raḡm (11) bolurlar. Oḡul ve kızlarnıñ arasında bisyâr (12) ḡuşümet bolur.

<sup>14</sup> Metinde ta‘alluḡ kelimesi sıfatı olan müteallik kelimesinin göreviyle kullanılarak tür deḡiştirmiştir.

<sup>15</sup> \*nI akuzatif eki genitif fonksiyonunda kullanılmıştır.

<sup>16</sup> Metinde ablatif eki olarak hem -dAn şekli hem de -dIn şekli kullanılmıştır: sevdagerçilikden (39/7), beliyâtdın (41/4)

Zirā' atlar hūb ve yahşı bolur, ammā (13) bu yılda üzüm bisyār bolğay. Za' iflerni<sup>17</sup> aḥvālī (14) teng bolğay. Vallāhü a' lem.

Eger nevrüz-ı 'ālem (15) çehārşenbe bolsa 'Uṭāridge ta' alluğdur. Ol yıl hūnrizlik (16) bolğay. Endek ta'ām tatlığ bolğay, ammā ümerālarınğ (17) kārı batraq şalāhge kilğay. Kūdgen [40] (1) bisyār bolğay. Māş, lūbya, ʔarıq hūb bolğay, ammā ḥalāyıklar (2) arasında köz ağırığı köp bolğay. Vallāhü a' lem.

(3) Eger nevrüz pencşenbe bolsa, Müşterīga ta' alluğdur. Ol yılda (4) sipāhlarınğ aḥvālī hūb bolğay. ʔar ve yamğur (5) bisyār bolğay. Pādişāhlarınğ aḥvālī teng bolur. (6) Vallāhü a' lem bi's-şavāb.

Eger nevrüz-ı 'ālem ādīne (7) bolsa, Zührege ta' alluğdur. Ol yılda narḥ erzān ve ni' met (8) ferāḥ bolğay. Zirā' at hūb bolğay. Künce miyāne bolur. (9) Sipāhlarınğ ḥālī zebūn bolğay. Fitnelerni<sup>18</sup> (10) fitnessi kārğa kilğay, ammā batraq şalāhge kilür. (11) ʔar ve yamğur bisyār bolur, ammā Ḥaḳ sübhānehū ve ta'ālā īmān (12) ruzī kilgey. Vallāhü a' lem bi's-şavāb.

Eger nevrüz-ı (13) 'ālem şenbe bolsa, Zuḥalge ta' alluğdur. Ol yılda (14) ḫaḫçilik bolğay, ḥuruc-ı kāfirān bolğay. (15) Pādişāhlar arasında hūnrizlik bolğay. (16) Zirā' atlar hūb bolğay. fāşıklarınğ (17) ve oğrılarınğ aḥvālī teng bolğay. [41] (1) Zemistān bisyār bolğay. Vallāhü a' lem bi's-şavāb. (2) Ve yene her kim bul du'ānı oqup yürse ve izip (3) içse, yıl başıgaça Ḥudā-yı ta'ālā cümle āfet (4) ve beliyātdın öz penāhıda saklagey. Du'ā bu turur: (5) Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. Bismillāhi devā Bismillāhi (6) devā. Bismillāhi şifā. Vallāhü 'ālem bi's-şavāb. (7) Ve-ileyhi'l-mercī'i ve'l-me'āb. (8) Temmetü'l-kitāb (9) bi' avni'l-meliki'l- (9) vehhāb. (11) Temme.

### 3. TERCÜME

38 (1) Nevruz Gününün Açıklaması

(2) Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (3) İbni Tirmizî rivayet eder ki eğer nevrüz Pazara rastlarsa (4-5) Güneş'in tesiri altındadır. O yıl hiç tarif edilemeyecek bir bolluk olur. Nimetler artar. (6) Bütün kuşlar aciz düşer, karıncalar çoğalır. Halk (7) arasında ihtilaf çok olur. Halkın (8) nasibi bol ve

<sup>17</sup> +nI akuzatif eki genitif fonksiyonunda kullanılmıştır.

<sup>18</sup> +nI akuzatif eki genitif fonksiyonunda kullanılmıştır.

hâli iyi olur, bilhassa tarım için hava şartları uygun olur, yine bu yılda kazanç (9) çok olur. Lâkin halk arasında veba hastalığı görülür. (10) Allah daha iyi bilir.

Eğer nevruz Pazartesiye rastlarsa, Ay'ın tesiri altındadır. 39 (1) O yıl hem nimet çok olur, hem de çok kar ve yağmur (2) yağar. Bu yılda fakirlerin (3) hâli düzelir. Sorumluluk mevkiinde bulunan büyüklerin (4) görevleri çoğalır. Tarım vasat (5) olur. Ekinler afete uğrar fakat dağlık bölgelerdeki (6) mahsul iyi olur; bilhassa susam ve keten tohumu vasat olur, ürün (7) çoğalır ve bu yılda ticarettten (8) kazanç çok olur. Allah daha iyi bilir.

Eğer nevruz Salıya (9) rastlarsa bu yılda hem nimet çok olur, hem de fiyatlar düşük (10) olur. Ürün çok olur; halk birbirine düşer, (11) kardeşler arasında (12) husumet çoğalır. Mahsul iyi ve güzel olur, bilhassa (13) bu yılda üzüm çok olur. Fakirlerin durumu (14) daha da kötüleşir. Allah daha iyi bilir.

Eğer nevruz (15) Çarşambaya rastlarsa Utarit'in tesiri altındadır. O yıl kan (16) dökülür. Azıcık yiyecek bile tatlı gelir, ama emirlerin (17) işleri çabucak düzene girer. Ziraat (40) (1) çok olur, maş, börülce ve akdarı çok olur ama halk (2) arasında göz hastalıkları artar. Allah daha iyi bilir.

(3) Eğer nevruz Perşembeye rastlarsa Müşteri'nin tesiri altındadır. O yılda (4) askerlerin hâli iyi olur. (5) Çok kar ve yağmur yağar. Padişahların durumu sıkıntılı olur. (6) Doğrusunu Allah daha iyi bilir.

Eğer nevruz Cumaya rastlarsa, Zühre'nin tesiri altındadır. O yılda fiyatlar düşük ve nimetler (8) çok olur. Mahsul iyi olur, susam vasat olur. (9) Askerlerin hâli kötüleşir, fitnelik (10) galip gelir; fakat durum hemen düzelir. (11) Kar ve yağmur çok olur. Allah iman (12) nasip etsin. Doğrusunu Allah daha iyi bilir.

Eğer nevruz (13) Cumartesiye rastlarsa Zühal'in tesiri altındadır. O yılda (14) kıtlık olur, kâfirler isyan eder. (15) Padişahlar arasında savaş çıkar, (16) mahsul iyi olur. Arabozucuların (17) ve hırsızların hâli kötü olur. 41 (1) Kış çok olur. Doğrusunu Allah daha iyi bilir.(2) ve yine her kim bu duayı sürekli okursa ve ezip içerse, yıl başına kadar Allah bütün âfet (4) ve kötülüklerden onu korur. Dua budur: Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. Bismillâhi devâ Bismillâhi (6) devâ. Bismillâhi şifâ. Vallâhü 'alem bi's-şavâb. (7) Ve-ileyhi'l-mercî' i ve'l-me'âb. (8) Temmetül-kitâb (9) bi 'avni'l-meliki'l- (9) vehhâb.

#### 4. DİZİN

##### A

‘āciz : (A.) Aciz, güçsüz, zayıf 38/6.

ādīne : (F.) Cuma 40/6.

āfet : (A.) Büyük felaket, bela 39/5, 41/3.

Āftāb : (F.) Güneş.

ā.+ge 38/4.

ağrīg : Ağrı.

a. +ı 40/2.

aḥvāl : (A.) Haller, durumlar.

a. +ı 39/13, 39/2, 40/17, 40/4, 40/5.

‘ālem : (A.) Dünya, âlem.

‘ā.(nevrüz-ı ‘ā.) 38/3, 38/11, 39/14, 39/8, 40/13.

‘ā.+niñg+(nevrüz-ı ‘ā.) 3838/1.

ammā : (A.) Ama, fakat; bilhassa, buna rağmen 38/8, 38/9, 39/10, 39/12, 39/16, 39/3, 39/5, 39/6, 39/7, 40/1, 40/10, 40/11.

ara : Ara.

a. +sıda 39/11, 40/15, 40/2.

a. +sında 38/10, 38/7.

aşlā : (A.) Asla, hiçbir zaman 38/4.

##### B

baş : Baş.

b. +ığaça 41/3.

batraq : Çabucak, derhal 39/17, 40/10.

beliyyāt : (A.) Felaketler, belâlar.

b. +dın 41/4.

beyān : (A.) Anlatma, bildirme, açıklama 38/1.



**bi-āvni'l-meliki'l-vehāb** : (A.) Melik ve vehhab (olan Allahın) yardımıyla 41/9.

**bī-rahm** : (F.) Merhametsiz.

b. bol- 39/10.

**birbirleri** : Birbirleri.

b. +ğa 39/10.

**Bismi'llāhi devā** : (A.) Allah'ın ismiyle deva 41/5, 41/5.

**Bismi'llāhi'r-raġmāni'r-raġīm** : (A.) *Esirgeyen ve baġıslayan Allah'ın adıyla* 38/2, 41/5.

**Bismi'llāhi şifā** : (A.) Allah'm ismiyle şifa 41/6.

**bisyār** : (F.) Çok.

b. 39/11, 39/2, 39/3, 39/7, 40/11.

b. bol-38/5, 38/6, 38/7, 39/10, 39/13, 39/8, 40/1, 40/5, 41/1.

**bol-** : Olmak.

b.-ġay 38/10, 39/9, 39/10, 39/14, 39/16, 39/5, 40/14, 40/15.

b.-ġay (bisyār b.) 38/5, 38/6, 38/7, 39/10, 39/13, 39/8, 40/1, 40/5, 41/1.

b.-ġay (ferāh b.) 40/8.

b.-ġay (hōşhāllık b.) 38/8.

b.-ġay (hüb b.) 38/10, 38/9, 39/3, 39/6, 40/1, 40/16, 40/4, 40/8.

b.-ġay (kiġgerülük b.) 38/4, 39/1.

b.-ġay (köp b.) 40/2.

b.-ġay (tatlıġ b.) 39/16.

b.-ġay (tenġ b.) 40/17.

b.-ġay (zebün b.) 40/9.

b.-ġaylar 39/4.

b.-sa 38/11, 38/3, 39/15, 39/9, 40/13, 40/3, 40/7.

b.-ur 39/12, 39/6, 40/11, 40/8.

b.-ur (huşümet b.) 39/12.

b.-ur (tenġ b.) 40/5.

b.-urlar (bī-rahm b.) 39/11.

**bu** : Bu , işaret sıfatı.

b. 38/9, 39/13, 39/2, 39/7, 39/9.

**bu** : Bu, işaret zamiri.

b. turur 41/4.

**bul** : Bu 41/2.

### C

**cümle** : (A.) Bütün, hep 38/6, 41/3.

### Ç

**çehârşenbe** : (F.) Çarşamba 39/15.

**çoŋg** : Büyük.

ç. +large 39/3.

### D

**devā** : (A.) İlaç, çare 41/6.

**du‘ā** : (A.) Dua, niyaz.

d. 41/4.

d. +nı 41/2.

**düşenbe** : (F.) Salı 38/11.

### E

**eger** : (F.) Eğer, şayet 38/11, 38/3, 39/14,  
39/8, 40/3.

**endek** : Az, azıcık 39/16.

**erzān** : (F.) Ucuz 39/9, 40/7.

### F

**fāşık** : (A.) Fesatçı, günahkâr.

f. +lerniŋg 40/16.

**fāyide** : (A.) Fayda, menfaat, kazanç 38/9.

**ferāh** : (F.) Bol, geniş.

f. bol- 40/8.

**fitne** : (A.) Fitne, fesat, bela.

f. +lerni 40/9.

f. +si 40/10.

## G

**giyāh** : (F.) Nebat, bitki.

g. 39/10.

g. +ler 39/6.

## H

**Ḥaḳ** : (A.) Allah 40/11.

**ḥāl** : (A.) Hal, durum.

ḥ. +ı 40/9.

**ḥalāyīḳ** : (A.) İnsanlar.

ḥ. arası 38/10.

ḥ. +ler 39/10, 40/1.

ḥ. +nıñg 38/7.

**ḥalḳ** : (A.) Halk, insanlar.

ḥ. arası 38/6.

**hem** : (F.) da, de; hem 39/1, 39/9.

**her** : (F.) Her 41/2.

**ḥōṣḥālīḳ** : Halı vakti yerinde olma.

ḥ. bol- 38/8.

**ḥūb** : (F.) Güzel, iyi.

ḥ. 39/12.

ḥ. bol- 38/10, 38/9, 39/2, 39/6, 40/1, 40/16, 40/4, 40/8.

**hūdā** : (F.) Allah.

h.( ta'ālā) 41/3.

**hūn-rīzlık** : Kan dökücülük 39/15, 40/15.

**hurūc** : (A.) Çıkma, ayaklanma.

h.-ı kâfirān bol- 40/14.

**huşūmet** : (A.) Düşmanlık.

h. bol- 39/12.

**hūş tuyūr** : (A.) Kuşlar 38/6.

## İ

**İbn Tirmizî** : (A.) Hadis alimi İbni Tirmizî 38/3.

**iç-** : İçmek.

i.-se 41/3.

**īmān** : (A.) İman, inanma 40/11.

**iz-** : Ezmek.

i.-ip 41/2.

## K

**kâfirān** : (F.) Kâfirler.

k. (hurūc-ı k.) 40/14.

**kahtçilik** : Kıtlık . 40/14.

**Kamer** : (A.) Ay.

k. +ge 38/11.

**kar** : Kar 39/1, 40/11, 40/4.

**kār** : (F.) İş, güç; kazanç.

k. +ğa 40/10.

k. +ı 39/17.

**kıl-** : Kılmak, yapmak, etmek.

k.-gey (rūzī k.) 40/12.

қ.-urlar (rivāyet қ.) 38/3.

қыз : Kız.

қ. +larnıñg 39/11.

kil-: gelmek.

k.-ğay (şalāhge kil-) 39/17,  
(kārğa kil)40/10.

k.-ür (şalāhge kil-) 40/10.

k.-megey ( rast kil-)38/5.

kim : Ki ( bağlama edatı) 38/3.

kim : Kişi, kimse 41/2.

kiñgerü : Geniş, bol 38/8.

kiñgerülük : Genişlik, bolluk.

k. bol-38/4, 39/1.

ködegen : Ziraat, tarım 39/17.

kök : Hava, iklim.

k. +i 38/9.

köp : Çok.

k. 39/9.

k. bol- 40/2.

köz : Göz.

k. ağırığı 40/2.

künce : (F.) Susam 39/6, 40/8.

## L

lūbya : (F.) Börülce, bir tür küçük fasulye 40/1.

## M

manşibdārlik : Memuriyette bulunma 39/4.

māş : (F.) Bir çeşit börülce, maş 40/1.

- menfā'at** : (A.) Menfaat, fayda, kâr 39/7.  
**miyâne** : (F.) Orta, vasat 39/4, 39/6, 40/8.  
**muḥālefetçilik** : Muhalif olma, ayrılıkçı olma 38/7.  
**mūr** : (F.) Karınca 38/6.  
**Müşterî** : (A.) Jüpiter, Mars.  
 m. +ğa 40/3.

### N

- narḥ** : (F.) Fiyat 39/9, 40/7.  
**naşībdār** : (F.) Sorumluluk sahibi kimse.  
 n. +large 39/3.  
**naşībe** : (A.) Pay, hisse.  
 n. +si 38/8.  
**nevrüz** : (F.) Yeni gün; Rumî Mart ayının dokuzuncu günü, Celalî takvimine göre yılbaşı.  
 n. 40/3.  
 n. -ı 'ālem 38/1, 38/3, 38/11, 39/14, 39/8.  
**ni'met** : (A.) Nimet, azık.  
 n. 39/1, 39/9, 40/7.  
 n.+ler 38/5.

### O

- oğrı** : Hırsız.  
 o. +larnıḡ 40/17.  
**oğul** : Oğul 39/11.  
**oķu-** : Okumak.  
 o.-p 41/2.  
**ol** : O (sıfat) 38/4, 39/1, 39/15, 40/13, 40/3, 40/7.  
**Ö**  
**ön-** : (Bitki) bitmek, yetişmek.

ö.-gey 39/7.

öz : Kendi, kendisi 41/4.

## P

pādişāh : (F.) Padişah, hükümdar.

p.+lar 40/15 .

p. +larnıñg 40/5.

penāh : (F.) Sığınma, sığınacak yer.

p. +ıda 41/4.

pencşenbe : (F.) Perşembe 40/3.

## R

rāst : (F.) Doğru, uygun .

kil- 38/5.

rivāyet : (A.) Rivayet.

r. kı1- 38/3.

rūzī : (F.) Rızık, nasip.

r. kı1- 40/12.

## S

saqla- : Saklamak, korumak .

s.-gey 41/4.

şalāh : (A.) Düzeltme, iyileşme.

ş. +ge 39/17,40/10.

seşenbe : (F.) Salı 39/8.

sevdagerçilik : Ticaret.

s. +den 39/7.

şifāt : (A.) Hal, keyfiyet.

ş.+ge 38/5.

**sipāh** : (F.) Asker.

s. +larnıñg 40/4, 40/9.

## Ş

**şenbe** : (F.) Cumartesi 40/13.

## T

**ta'ālā** : (A.) Yüce.

t. 40/11.

t. (ḥudā-yı t.) 41/3 .

**ta'alluḳ** : (A.) Ait olan, bir şeye bağlı olan, bir şeyle ilgili olan.

t. +dur 38/4, 38/11, 39/15, 40/3, 40/7, 40/13.

**ta'am** : (A.) Yemek, ař 39/16.

**taė** : Daė.

t. +larnı 39/5.

**tařıḳ** : Akdarı 40/1.

**tatlığ** : Tatlı.

t. bol- 39/16.

**temme** : (A.) Bitti 41/11.

**temmetü'l-kitāb** : (A.) Kitap bitti, tamam oldu 41/8.

**tenė** : (F.) Dār, sıkıntılı.

t. 39/14.

t. bol- 40/17, 40/5.

**tüş-** : Düşmek.

t.-key 39/5.

## U

**U'ārīd** : (A.) Merkür.



u. +ge 39/15.

## Ü

ümerā : (A.) Emirler.

ü. +larnıñg 39/16.

üzüm : Üzüm 39/13.

## V

vallāhü a'lem : (A.) Allah en iyisini bilir 38/10, 39/14, 39/8, 40/12, 40/2, 40/6, 41/1.

vallāhü a'lem bi'ş-şavāb : (A.) Doğruyu en iyi Allah bilir 40/12, 40/6, 41/1, 41/6.

ve : (A.) Ve, ile 39/1, 39/11, 39/12, 40/11, 40/11, 40/17, 40/4, 40/7, 41/2, 41/2, 41/4.

ve-ileyhi'l-mercī'i ve'l-me'āb : (A.) Rucû ve geri dönüş O'nadır 41/7.

vebā : (A.) Veba; salgın hastalık 38/10.

velīkin : (F.) Ama, fakat 38/10.

## Y

yaḥşı : İyi, güzel 39/12.

yaq- : Yağmak.

y. -ğay 39/2.

yamğur : Yağmur 39/1, 40/11, 40/4.

yekşenbe : (F.) Pazar günü 38/3.

yene : Yine 41/2.

yıl : Yıl.

y. 38/4, 39/15, 41/3.

y. +da 38/9, 39/1, 39/13, 39/2, 39/7, 39/9, 40/13, 40/3, 40/7.

yür- : Yürüme (devamlık bildiren tasviri fiil).

y.-se 41/2.

**Z**

**zağîr** : (F.) Keten tohumu 39/6.

**za'îf** : (A.) Zayıf, güçsüz.

z. +lerni 39/13.

z. +lerniñg 39/2.

**zebûn** : (F.) Zayıf, güçsüz.

z. bol- 40/9.

**zemistân**: (F.) Kış 41/1.

**zirâ'at** : (A.) Ziraat, çiftçilik, tarım.

z. 40/8.

z. +ı 39/6.

z. +lar 39/4, 39/12, 40/16.

z. +large 39/5.

z. +nıñg 38/9.

**Zuhal** : (A.) Satürn.

z. +ge 40/13.

**Zühre** : (A.) Venüs, Çobanyıldızı.

z. +ge 40/7.

**KAYNAKÇA**

Arat, Reşid Rahmeti, "Öydin Öyge Köçmek-ni Beyanı", *TDAY Belleten 1982- 1983*, s.1-28.

Eckmann, János, "Küçük Çağatay Grameri", *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Haz: O. F. Sertkaya), TDK Yayınları, Ankara 2003.

Eckmann, János, *Çağatayca El Kitabı*, (Terc.: Günay Karaağaç), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.

Eraslan, Kemal, "Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII, 1970, s. 113-124.

Lessing, Ferdinand D., *Mongolian -English Dictionary*, The Mongolian Society, Inc, Bloomington, Indiana 1973.

Ma'rufov, Z.M., *Uzbek Tilining İzahlı Lugati*, I A-R; II R-X, Moskva 1981.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

- 
- Meydan Larousse Ansiklopedisi I*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1985.
- Redhouse, Sır James, *Turkish And English Lexicon New Edition*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Sertkaya, Osman Fikri, “Özbekçe Tıb-nâme-i Türkî”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul 17-19 Şubat 1988*, Ankara 1992, s.163-167.
- Steingass,F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Tören, Hatice, “Tabir- Nâme”, *Türkiyat Mecmuası*, c. XX, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1997, s.415-452.

۳۱

# نوروز عالم نینک بیانی



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ابن تیرمیزی روایت قیلور لاکریم اگر نوروز عالم کوشنیه بو  
 آفتابکا تعلق دور اول یل کینگر و لوک بولغای اصل  
 صفت کارست کپلماکای بیعت لایه بسیار بولغای  
 خوش طبعیور جمله غا جز مور بسیار بولغای حلق  
 اراسیده مخالفت چیلک سپار بولغای خلایق  
 نینک نصیبه سی کینگر و خوشحال لیتی بولغای امان  
 زراعت نینک کو که خوب بولغای امان بولیل ده فایده  
 خرب بولغای ولیکن خلایق لایه سیده ویا بولغای اولمش  
 اعلم اگر نوروز عالم ووشنیه بولسه قمرکا تعلق دور

5

10

۳۹

اول بیلده هم نعمت کیسنگر و لوک بولغای قار و میغور  
 بسیار یا قغای بولیده ضعیف لار نینک احوالی خوب  
 بولغای امانا چونک لار کانصب دار لار کا بسیار  
 منصب دار لیک بولغای لار زراعت لار میانه  
 بولغای زراعت لار کا آفت توشکای امانت لار فی  
 ۵ زراعت خوب بولغای امانتجه وز غیر میانه بولور گیاه لار  
 ۶ بسیار اوانکای امان بولور و سوداگر چلیک دن منفعت  
 بسیار بولغای و اللہ اعلم اگر نوروز عالم سه  
 ششیم بولسه بولیده هم نعمت کوب بولغای نرخ ارزان  
 بولغای گیاه بسیار بولغای اما خلاق لار بولور لار غیر بولور  
 ۱۰ بولور لار او غول قیز لار نینک ار اسیده بسیار  
 خصومت بولور زراعت لار خوب و نیشی بولور امانا  
 بولیده او زوم بسیار بولغای ضعیف لار نه احوالی  
 تنک بولغای و اللہ اعلم اگر نوروز عالم  
 ۱۵ چهار ششیم بولسه عطار دکا تعلق دور اول بلغن  
 رزلیق بولغای اندک طعام تالیغ بولغای امانا  
 لار نینک کاری با تراق صلاح کا کهلغای کودکان

۴۵

بسیار بولغای ماش کوبه طریق خوب بولغای اما خلق  
 لار ار اسیده کوز آغری کوب بولغای والله اعلم  
 اگر نور و زرخ پشینه بولسه شترینه تعلق دور اول یله  
 سپاه لار نینک احوالی خوب بولغای قار و میغور  
 بسیار بولغای پادشاه لار نینک احوالی تنک بولور  
 وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ اگر نور و زرخ عالم آدینه  
 بولسه زهره کا تعلق دور اول یلده نرغ ارزان اونعت  
 فراخ بولغای زراعت خوب بولغای کنج میانه بولور  
 سپاه لار نینک حالی زبون بولغای فتنه لار نه  
 فتنه سی کار عنه کیلغای (منا با تراق صلا حکا کیلور  
 قار و میغور بسیار بولور اما حتی سبحانه و تعالایمان  
 روزی قیلکای والله اعلم بالصواب اگر نور و زرخ  
 عالم شترینه بولسه زرخل کا تعلق دور اول یلده  
 قحط چیلک بولغای دهنس و ج کافران بولغای  
 پادشاه لار ار اسیده خون ریز لیق بولغای  
 زراعت لار خوب بولغای فاسق لار نینک  
 و ادغری لار نینک احوالی تنک بولغای

۴۱

زىمستان بىبار بولغاى وَاللّٰهُ اعْلَمُ بِالصَّوْبِ  
 وينه هر كيم بول دعاى او قوب يور سىز و ايز سىب  
 ايچسه يل باشيفته چه خداى تعالى جمله آفت  
 و بليات دين اوز پنا بيسده ساقلا كاي دعا بوز  
 بسم الله الرحمن الرحيم بسم الله دواع لىمى الله  
 دواع لىمى الله شفاء ع و وَاللّٰهُ اعْلَمُ بِالصَّوْبِ

واليه المرجع والمآب

تمت الكتاب

بعون الملك

الوهاب

ع

